

Liesbeth Homans als Thatcher aan de Schelde

André Mommen

Onder de nogal intrigerende titel *Thatcher aan de Schelde* schreef Jan Vranken een boek over het (a)sociaal beleid van het Antwerpse stadsbestuur onder leiding van Bart De Wever en Liesbeth Homans. Met Thatcher heeft de auteur uiteraard vooral Homans op het oog daar zij aan het hoofd van het Antwerpse OCMW een “frisse wind” deed waaien door nogal gekruide uitspraken te doen over haar medeburgers in het algemeen en haar cliënten in het bijzonder. Vranken heeft dat gegeven opgepakt om Homans en de N-VA van antwoord te dienen.

Met recht. Want weinigen zijn in hun werkzame en militante leven meer met het lot van de “armen” (of het verschijnsel “armoede”) begaan geweest dan Vranken. Dit boek komt dan ook op tijd. Want inmiddels heeft Homans haar werkterrein verplaatst naar de Vlaamse regering. Om er puin te ruimen, als we haar mogen geloven.

Armoede

Uiteindelijk draait alles niet zozeer om Homans en haar schuimbekkende kliek, maar om de toekomst van de welvaartsstaat (of verzorgingsstaat zoals Vranken die noemt) in het tijdsgewricht van de globalisering en de neoliberalisering (of financialisering) van de sociale zekerheid. En de manier waarop deze veranderingen vorm en inhoud worden gegeven door het opleggen van neoliberale criteria bij de uitvoering ervan. De N-VA speelt hierin voortaan een bepalende rol doordat ze zowel federaal als regionaal (in Vlaanderen dan) de krijtlijnen ervan tekent en het debat erover aanstuurt. Vandaar dat *Thatcher aan de Schelde*

Bij de populistische demagogen van de N-VA overheerst immers het voluntarisme: waar een wil is, daar is ook een weg, en wie uit de boot valt, heeft dat aan zichzelf te danken.

ons de weg kan wijzen om in elk geval een aantal kernpunten van het neo-conservatieve verhaal onopgesmukt te fileren.

De taak die Vranken zich stelde bij het schrijven van dit boek, was niet gemakkelijk. Het ging hem hoofdzakelijk erom om zowel beleidsmaatregelen als ideologische markeringsinzichten te maken voor een breder publiek zonder de globale context te verwaarlozen. Vranken kon hierbij beroep doen op een ruime ervaring van en een geaccumuleerde kennis met betrekking tot het armoedebeleid in België. Armoede is tevens (altijd) een verschijnsel van de (grote) stad geweest, waarmee dus

elk stadsbestuur in periodes van economische of sociale crisis, migratiebewegingen, suburbanisatie, enz. te kampen heeft.

Wil men iets zinnigs zeggen over het armoedeverschijnsel, dan is het onvoldoende om gewoon met inkomensstatistieken en uitkeringsgegevens te goochelen, zoals sommige politici en hun leveranciers van “harde cijfers” plegen te doen. Men moet niet alleen oorzaken en gevolgen onderscheiden, maar ook sociale en economische verbanden leggen. “Armoede” (geen inkomen of een te laag inkomen om decent van rond te kunnen komen) kan immers een voorbijgaand verschijnsel zijn. Het klassieke voorbeeld: de pas afgestudeerde die (nog) geen passend werk heeft gevonden en (nog) geen uitkering heeft ontvangen. En er is de “structurele” armoede van diegenen die omwille van de een of andere (sociale of medische) reden geen duurzame toegang tot de reguliere arbeidsmarkt hebben gevonden. Met hen hoort de samenleving “solidair” te zijn, niet vanuit de een of andere bewogenheid, maar door het scheppen van juridische kaders waardoor een arbeidsloos inkomen verwerven een recht wordt. Bij de opzet van het OCMW in de jaren 1970 was dát het uitgangspunt. Want via het recht op een “leefloon” zou men in elk geval uiteindelijk aan iedereen een ultiem sociaal vangnet aanbieden. Waarmee dan, aldus Herman Deleeck indertijd, ook de armoede als sociaal verschijnsel zou verdwijnen of althans structureel worden voorkomen. Omdat iedere stad of gemeente een OCMW hoorde in te richten, zou ook niemand sociaal tussen wal en schip tuimelen.

Het is de laatste tijd uiteindelijk allemaal anders gelopen. De armoede nam de laatste jaren voortdurend toe. Met alle ontwrichtende gevolgen van dien. Vooral in Antwerpen, waar de armoede bij de kinderen gemeten schrikbarend hoog is. In Vlaanderen leeft 10,8 procent van de jongeren onder de 19 jaar in een gezin met een inkomen om in de Belgische ziekteverzekering in aanmerking te komen voor een verhoogde tegemoetkoming. In Antwerpen is dat evenwel 29,5 procent (blz. 40).

Jan Vranken heeft zich sinds de jaren 1970 vastgebeten in de studie van het verschijnsel armoede. Hij heeft hierdoor ook de armoede in de welvaartsstaat blijvend op de politieke kaart weten te zetten. Door zijn jaarboek *Armoede en Sociale Uitsluiting* werd het gegeven immers periodiek onder de aandacht van de media gebracht. In *Thatcher aan de Schelde* verwijst hij ook enkele malen naar deze seriële publicatie die aantoont dat de armoede de laatste decennia alleen maar groter is geworden. De welvaartsstaat is er dus niet in geslaagd om iedereen een menswaardig bestaan te bezorgen. Ondanks het tromgeroffel waarmee de sociale grondrechten in 1994 in de Belgische Grondwet werden ingeschreven, waren de beleidsresultaten steeds ondermaats. Rechten moeten immers ook concreet worden ingevuld. En aan die concrete invulling ervan is men na 1994 nauwelijks toegekomen doordat steeds maar weer op de grondvoorwaarden ervan werd beknipt. Wat met de sociale huisvesting bijvoorbeeld? Of het recht op culturele en sociale ontplooiing?

Bij gebrek aan (voldoende) middelen is elk goedbedoeld beleid echter ten dode opgeschreven. En daarbij komt dan nog dat de beleidsmakers hun doelstellingen graag naar beneden plegen bij te stellen of maar al te vaak het geweer van schouder veranderen als de budgettaire noodzaak daarvan wordt gevoeld. Dat wordt omkleed met vele drogredenen. Is “armoede” soms geen “relatief begrip”? Is men niet “arm in vergelijking met anderen die het beter hebben”? En omgekeerd kan natuurlijk ook. Vandaar de

dooddoener: we zijn nog nooit met zijn allen zo rijk geweest. Vooral in het “rijke” Vlaanderen zou er dan geen armoede meer mogen voorkomen. De werkelijkheid is evenwel anders. Zoals Vranken in zijn boek aantoont.

Voor wat hoort wat

Intussen heeft het neoliberalisme een andere kijk op de welvaartsstaat gepropageerd. Waarbij armoede gekoppeld wordt aan het niet (meer willen) werken. Wie werkt, is immers niet arm, want er is het minimumloon dat een decent inkomen genereert. Wie een vervangingsinkomen trekt, mag dus wat minder hebben om zo de aansporing tot het zoeken naar een baan levendig te houden. Zo maar leven op de kap van de gemeenschap is daarbij ook nog eens moreel verwerpelijk.

Fameus in deze is bijvoorbeeld de slogan (“beginsel” aldus Vranken) “voor wat, hoort wat” (al of niet met komma) die Vranken in tweeledige zin denkt te kunnen interpreteren: een emanciperende interpretatie omdat er rechten aan gekoppeld kunnen worden, of een disciplinerende interpretatie in de zin van “gelijk oversteken”. Waarbij men in dat laatste geval ook mensen tegen elkaar kan opzetten door de armen in twee categorieën te verdelen, nl. diegenen die het “verdienen” en diegenen die het “niet waard” zijn om te worden geholpen. Het is helaas zo dat rechts vooral die laatste techniek hanteert om daarmee ook de sociale bescherming

meteen op de schop te nemen. Want de trekkers van steun van het OCMW zouden immers hoofdzakelijk fraudeurs zijn. Jan Vranken kan evenwel niet om het gegeven heen dat de uitvinders van de vermaledijde slogan “voor wat, hoort wat” niemand minder dan Frank Vandenbroucke is en dat de laatste samen met Bea Cantillon en Patrick Janssens in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2012 een boek met die titel op de markt heeft gebracht.¹ Homans kon bij haar aantreden daarna gewoon meeliften op deze stemmingmakerij, erkent Vranken, en daardoor de socialistische oppositie monddood maken, want “Bart De Wever en Liesbeth Homans kunnen de kritiek op hun beleid gemakkelijk pareren met een verwijzing naar het voorgaande beleid” (blz. 32).

Leeftioners naar de arbeidsmarkt dirigeren is één zaak, ze uit hun armoede halen is een andere. Zo blijkt toch uit het hele betoog van Vranken dat de “armoedecultuur” meer is dan een “val” waarin men zo maar pardoes tuimelt. Inderdaad, een alleenstaande moeder (met lage opleiding) zal het niet gemakkelijk hebben om weer over de rand van de armoede heen te krui- pen. De toekomst is niet van iedereen, zeker niet voor wie vrijwel kansloos in armoede leeft. Buurten en wijken zijn immers sociaal of etnisch verknijpt. Soort zoekt soort, stelt men, maar het sociaal comfort dat men er onder soortgenoten vindt, is allesbehalve bemoedigend. Moeten overleven in

Liesbeth Homans en Jan Vranken in debat in Terzake

armoede beperkt iemands (abstracte) keuzemomenten danig. Daarvoor is bij de N-VA weinig begrip.

Bij de populistische demagogen van de N-VA overheerst immers het voluntarisme: waar een wil is, daar is ook een weg, en wie uit de boot valt, heeft dat aan zichzelf te danken. De Vlaamse sneer van “eigen schuld dikke bult” steekt dan hier triomfantelijk de kop op. De stichtende voorbeelden rollen dan over tafel. Heeft Homans zelf als “werkstudente” afkomstig uit een “sociale wijk” haar studie soms niet afgemaakt? Er is Zuhail Demir die als de dochter van een Turkse mijnwerker het gemaakt heeft en daarom iedereen voor het oog van de camera een lesje wil leren (blz. 65). Of er is ene Peter De Roover die hoog van de toren blaast omdat hij altijd in het technisch onderwijs heeft gestaan.

Op dit punt komt Vranken terecht bij de kern van het populisme van de N-VA, hier dan bij de partij van de hardwerkende Vlaming die zich met zijn knoestige handen zelf hogerop heeft gewerkt, maar die wel angstig is dat anderen van zijn belastingcenten de bloemetjes buitenzetten. Die profiteurs behoren uiteraard niet tot het “eigen volk”, maar zijn veelal van verse import. Ze nemen, aldus Homans, als leefloners zo maar het vliegtuig om hun familie in het verre buitenland te bezoeken. Nee, leefloners horen niet van onze centen het vliegtuig te nemen. Ze zullen allicht allemaal de benenwagen moeten nemen. De N-VA dringt daarom nu aan op een nog stringenter controle door het OCMW. Ook de “klikcultuur” wordt met dat doel tot leven gewekt, maar dan onder de vlag van de “sociale controle”. Dat gebeurt uiteraard om de sociale fraudeurs beter op te kunnen sporen, niet om de fiscale criminelen sneller in de kraag te vatten. De N-VA is immers in alles selectief. De hardwerkende Vlamingen die graag de grenzen van de fiscaliteit aftasten, worden uiteraard graag uit de wind gehouden. Fiscale vluchtelingen worden over de rode loper binnengehaald. De Antwerpse “diamantairs” en de havenbaronnen worden zonder

onderscheid des persoons door de N-VA doodgeknuffeld.

GAS-boetes

Veel aandacht besteedt Vranken (terecht) aan de alom bekritiseerde GAS-boetes. Dat gebeurt door een aantal saillante gevallen op te dissen. Iemand kreeg een GAS-boete nadat hij op het Astridplein in Antwerpen een blikje bier opende. Hij werd daarna veroordeeld om drie sessies van de Anonieme Alcoholisten bij te wonen. Neen, het ging ditmaal niet om een gevelzeiker ... Maar ook Bruno De Wever (broer van...) kreeg een GAS-boete na het plakken van de verkeerde sticker op zijn vuilniszak (blz. 128). Kortom, de GAS-boetes hebben geleid tot absurde toestanden en grote irritatie bij de bevolking. Het middel is immers het doel voorbijgeschoten. Tot die bevinding is men ook al in andere steden gekomen, met name in Mechelen.

Vranken vergeet evenwel er aan toe te voegen dat de GAS-boetes géén uitvindzels van de N-VA zijn. Ze kaderen immers in de repressieve tendens om de publieke ruimte door allerlei controlerende maatregelen (zoals de bewakingscamera's) permanent onder politieel toezicht te plaatsen. Om eventueel openbare hinder snel met boetes te kunnen beteugelen. Waarbij een groot grijs gebied ontstaat tussen wat enerzijds tot de categorie van de publieke ordeverstoring behoort en anderzijds tot de decibellen van de luidruchtige stadscultuur. Het doel is echter om alles wat maar enigszins op overlast lijkt rigoureuus te beteugelen. Met boetes.

Maar in welke mate is dat repressieve beleid ook consequent? Toen Bart De Wever met zijn aanhang op de dag van zijn verkiezingsoverwinning in de nacht van 14 oktober 2012 luidruchtig van de Zuiderkroon naar het Antwerpse stadhuis marcheerde², waren de decibellen niet van de lucht. En had hij voor deze “betoging” wel een vergunning aangevraagd? Waar bleven dan bij ontstentenis ervan de passende GAS-boetes? Geen hond, laat staan een journalist, heeft deze vraag nadien in

de media durven stellen. Behalve dan de opmerkingen van Louis Tobback en Daniël Termont³ die daarna naar de marcherende laarzen van weleer verwezen ... Inderdaad, er was ook Berlijn 30 januari 1933. Maar toen met fakkels om de machtsovername door de Führer kracht bij te zetten. De Wever volstond echter met het symbolisch overnemen van het stadhuis om vanaf de bovenverdieping zijn dolle aanhang toe te zwaaien. Aan niemand kon deze geste zijn ontgaan. Ook niet aan de buitenlandse media die van een “geile machtsovername” gewaagden.

De cultuur van rechts is echter meer dan alleen maar die van de marcherende laarzen en de fakkeloptochten. Die rechtse cultuur heeft zich vandaag na de val van Paars en de voorbije beurseuforie van het volkskapitalisme in bredere kringen verankerd door het volkse ressentiment tegen de “elites” op te warmen. Toen de volkskapitalistische droom uit elkaar spatte, kon dat ressentiment zich een volksnationaal karakter aanmeten en zo gemakkelijker de middenklasse binnendringen. Nieuwe leiders ontpopten zich tot Vlaamse rattenvangers. Daarvan is allicht Homans nog beter dan De Wever⁴ de exponent geworden. Want inhakken op de zwakkeren in de samenleving kan via haar persoon electoraal uiterst lonend worden. Hierdoor kon Homans zich – om de woorden van Max Scheler⁵ te gebruiken – naar voren komen als de deerne die zich volgens de nieuwe “geldende moraal” tot de deugdzame fee kon ontpoppen.

Maar er is meer dan dat. Homans wil vooral haar spierballen laten rollen om de “kleine man” te epateren. Orde moet zijn. Desnoods door het zwaaien met de zweep. Het is ook de cultuur van de angst voor het onbestemde die hier nu zegeviert, vooral voor datgene wat komen zal en wat niet meer met de oude bezweringsformules kan worden voorkomen. De GAS-boetes spelen hierin de rol van bliksemafleider. De teloorgang van de verzuilde netwerken die ooit via de mechanismen van de welvaartsstaat werden opgewekt, heeft vooral in Vlaanderen voor onzekerheid gezorgd. Vandaar

Jan Vranken

dat de flamingantische symboolpolitiek van Bart De Wever zo succesvol kon zijn. Er was immers overal wel wat om zich ongerust over te maken. Die onrust kon de N-VA verzilveren door het stigmatiseren van de “luie Walen”. Het loslaten van de universele (of “Belgische”) welvaartsstaat was de sociale prijs die velen in Vlaanderen hiervoor graag wilden betalen. Evenals in Nederland – de analogie is frappant – kon men dan koers zetten op de zogenaamde “participatiesamenleving”, waarbij veel algemene voorzieningen weer direct tot de verantwoordelijkheid van de gezinnen zullen behoren of, in het voorkomende geval, aan de “markt” zullen worden overgeleverd. Investeer nu in de bouw en exploitatie van bejaardencentra, zo kan men op de advertentiepagina’s van sommige kranten lezen. Deze privatisering van de welvaartsstaat die ons terugvoert naar de negentiende eeuw, luidt dan het einde in van de “solidariteit” tussen de sociale klassen, tussen de leeftijds-categorieën, tussen de gezonden en de zieken, tussen de gehandicapten en de validen. Dat is nu de grote “verandering” die de N-VA voorstaat.

Maar de N-VA staat niet alleen in deze. Bij de liberalen is deze retoriek al onverbloemd aan bod gekomen bij diegenen (een honderdtal studenten) die Noël Slangen vóór de verkiezingen van 2014 in zijn eigen partij als een potentiële *Tea Party* ontmaskerde.⁶ Bij de N-VA hebben ze geen *Tea Party* nodig, omdat Homans zelf het vuile werk wil opknappen. Ditmaal ook in de Vlaamse regering waar ze allicht

al haar ressentimenten zal willen botvieren.

Rode draad

Hoewel Jan Vranken zijn domein vrij ruim heeft afgebakend en in zijn boek de vaart erin houdt, is het niet altijd duidelijk wat nu precies zijn rode draad is. Dat komt ook doordat het thema, nl. de armoede, dat hij bespeelt te eenzijdig en beperkt is om er breed mee te kunnen scoren. De focus op de persoon van Homans is daar tevens debet aan. De analogie met Thatcher eveneens. Homans is geen Thatcher. Ook al spelen Homans en De Wever soms een duet, toch moet men hen niet met elkaar verwarren. Of doen alsof ze twee handen op één buik zijn.

Aan dat alles was een mouw te passen geweest als de auteur vooraf precies had geweten wat voor soort boek hij had willen schrijven: een politiek campagneboek, ofwel een populariserend wetenschappelijk betoog over het Antwerpse armoedebeleid onder Homans. De basis voor een dergelijk boek is echter ook erg smalletjes. Te meer daar na slechts één jaar na machtsvername door Homans & De Wever de periode te kort was om met relevant (cijfer)materiaal te komen of om omslagpunten concreet te analyseren. Voorts sleept de auteur zich wel erg moeizaam naar het einde toe. Echter zonder met een stevig afrondend betoog te besluiten. Dat komt ook doordat Vranken, bewust of onbewust, een aantal thema’s met betrekking tot de sociale structuren van de stad Antwerpen links heeft laten

liggen. Armoede houdt evenwel vooral verband met structuren en die armoede mag daarom niet als een zelfstandig verschijnsel op zich worden opgevat alwaar men zo maar een beleid kan op loslaten. Vandaar dat “armoedebestrijding” wel eens wordt getypeerd als gewoon dweilen met de kraan open. Kwestie is daarom altijd om greep op de economische en sociale hefbomen van de stad te krijgen. Hoe zit het daarmee nu in Antwerpen?

Bouwput

Dit boek is ook al te zeer blijven steken in een inventariserend en beschrijvend vertoog. Weinig of geen aandacht wordt besteed aan onderzoeksgegevens en inzichten gehaald uit literatuur over andere steden of landen. Dat was allicht te veel gevraagd, ook al omdat “armoede” nu eenmaal lokaal moet worden aangepakt. Maar waarom in dit boek dan geen sociale atlas van de stad Antwerpen opnemen? Of ingaan op de *gentrification* die toch ook in Antwerpen, mede door de grondspeculatie gedragen en door het stadsbestuur vergemakkelijkt, heeft toegeslagen?

Een stad is meer dan een optelsom van haar bewoners. Ze is ook een grote bouwput met een sociale structuur die voortdurend in beweging is. In Antwerpen is dat nooit anders geweest. Waarbij in dit veranderingsproces de suburbanisatie in eerste instantie demografisch een determinerende rol heeft gespeeld en waarbij de haven als de economische motor heeft gediend. Antwerpen is daardoor in drie sociaal-economische zones uit elkaar gevallen: de haven, de oude stad en de groene randgemeenten. Met alle verkeersproblemen van dien. Niets echter daarover in dit boek. Precies daardoor gaat dit boek op het einde als een nachtkarsje uit. Er wordt ons namelijk geen enkel perspectief op duurzame verandering geboden, laat staan een aangrijpingspunt voor een nieuwe politieke en sociale dynamiek die ook een antwoord kan bieden op het armoedevraagstuk. Dit boek kan dus gerust worden gecatalogiseerd als een typisch product van de alarmistische klaagcultuur. Met als opmerkelijke

hint dat meer OCMW ook wel eens tot meer welzijn kan leiden. En dat Homans-Thatcher met haar populistisch conservatisme dat de armen stigmatiseert en de sterken ophemelt als een sta-in-de-weg fungeert.

Deze rechtse reactie à la Dalrymple moet men echter ook in een bredere context durven plaatsen. De *neocons* hebben niet alleen de aanval geopend op de solidaire welvaartsstaat, maar ook op elke vorm van sociale zekerheid. Met de strijdkreet dat elke vorm van afdracht aan een collectief fonds de autonomie van het individu aantast. Wat moet het antwoord van links hier op zijn? Dat vernemen we niet van Vranken. Probleem is ook dat elk sociaal beleid een directe of indirecte afgeleide van het macro-economisch beleid is, dus van de economische interventiemogelijkheden van de staat. Die zijn door de liberalisering van de kapitaalmarkten en de privatisering van de overheidsbedrijven verdwenen. Federale en regionale subsidies vormen vaak aparte stromen waarover een stadsbestuur nauwelijks controle heeft. Investerings- en (sociale) woningbouw en dito voorzieningen gebeuren vaak via de kapitaalmarkt en steeds meer via participatiemaatschappijen. Lokale belastingen en dito inkomsten spelen wel een rol, maar zijn in vele gevallen onvoldoende om voldoende richting te kunnen geven.

Vranken gaat op dit alles niet in. Ook niet op de vraag in welke mate de stad Antwerpen de laatste decennia zowat op de rand van het faillissement heeft gebalanceerd en daarvan nog de sporen meedraagt. Veel problemen zijn mede veroorzaakt door de gecombineerde uittocht van de vermogende bewoners naar de groene randgemeenten en de instroom van arme migranten naar de oude wijken.

Met dit boek heeft Vranken alleszins het debat geopend, maar dat debat is nog bij lange na niet afgerond. Zeker niet nu Homans de oversteek naar de Vlaamse regering heeft gemaakt en zich daar ongetwijfeld zal willen profileren als de “harde tante” van rechts met Bart De Wever als haar

buikspreeker in het Antwerpse stadhuis. Echter, de Vlaamse regering is niet het stadsbestuur. En gezien haar voorbijgangers is het niet onwaarschijnlijk dat Homans de komende tijd blunder op blunder zal stapelen, waardoor haar mystieke huwelijk met De Wever wel eens op de politieke klippen kan lopen. Dat wordt nog spannend.

Jan Vranken, *Thatcher aan de Schelde*, Berchem: EPO, 2014, 227 blz.

Noten:

¹ Patrick Janssens, Bea Cantillon en Frank Vandenbroucke, *Voor wat hoort wat. Naar een nieuw sociaal contract*, Antwerpen: De Bezige Bij, 2011.

² https://www.youtube.com/watch?v=zFM_Y00sMUM

³ <http://www.knack.be/nieuws/belgie/termont-haalt-uit-naar-extreemrechtse-n-v/article-normal-69103.html>
<http://mijnspijkersoplaagwater.blogspot.nl/2012/10/bart-de-wever-en-het-derde-rijk.html>

⁴ Het ressentiment van Bart De Wever is, anders dan bij Homans, dat van de kleinzoon van de collaborateur die achteraf met succes zijn gram haalde op de historische erfvijanden van het Vlaams nationalisme.

⁵ Max Scheler, *Das Ressentiment im Aufbau der Moralen*, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2004 [1912], blz. 19.

⁶ “Open VLD is hardloper met geamputeerde benen”, *De Standaard*, 4 december 2012; Noël Slangen, *Open Vld. Denknota structurele hervormingen*. <http://www.slideshare.net/mattiasdevuyst/open-vld-denknota-structurele-hervormingen>